

УДК: 349. 41

Корнієнко Валентина Миколаївна –

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Valentina N. Kornienko –

candidate of juridical sciences, associate professor,
of department of land and agrarian law
Yaroslav Mudryi National Law University
(77 Pushkinska Street Kharkiv 61024 Ukraine)

Кацель Юлія Сергіївна –

студентка, бакалавр права
Господарсько-правового факультету
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Julia S. Katsel –

student, bachelor of law
Faculty of Economics and Law
Yaroslav Mudryi National Law University
(77 Pushkinska Street Kharkiv 61024 Ukraine)

Правове регулювання виробництва органічної сільськогосподарської продукції в Україні

Стаття присвячена дослідженню питання правового регулювання органічного виробництва сільськогосподарської продукції в Україні. Автор аналізує положення чинного законодавства України та європейські стандарти щодо визначення поняття органічного виробництва. Доводиться необхідність запровадження юридичної відповідальності операторів на ринку органічної продукції, введеної в обіг або реалізованої з порушенням вимог законодавства, у вигляді штрафу та конфіскації цієї продукції, а органу сертифікації органічної продукції шляхом виключення його з Реєстру операторів та позбавлення права зайняття такою діяльністю.

Ключові слова: органічна продукція, виробництво, обіг, сировина, правове регулювання, європейські стандарти, юридична відповідальність.

Статья посвящена исследованию вопроса правового регулирования органического производства сельскохозяйственной продукции в Украине. Автор анализирует положения действующего законодательства Украины и европейские стандарты определения понятия органического производства. Доказывается необходимость введения юридической ответственности операторов на рынке органической продукции, введенной в оборот или реализованной с нарушением требований законодательства, в виде штрафа и конфискации этой продукции, а органа сертификации органической продукции путем исключения его из Реестра операторов и лишения права занятия такой деятельностью.

Ключевые слова: органическая продукция, производство, оборот, сырье, правовое регулирование, европейские стандарты, юридическая ответственность.

V.N. Kornienko, Ju.S. Katsel Legal Regulation of Organic Agricultural Production in Ukraine

Today, when organic agriculture and the market for organic products in general are internationally considered as factors of sustainable development, the necessity of improving the legal regulation of organic production of agricultural products in each country becomes especially urgent.

Publications of foreign and domestic authors reflect a number of important practical and theoretical aspects of the development of the organic production (problems of agriculture, processing, realization, quality control in the field of organic and non-polluting agricultural products), but not deservingly ignore the urgent issues that require an early resolution. In particular, the regulatory and legal framework in this field needs to be clarified and developed.

The necessity to impose legal responsibility of operators on the market of organic products put into circulation or sold in violation of the legislation, in the form of fine and confiscation of these products, and the body of certification of organic products-by eliminating it from the Register of operators and deprivation of the right to engage in such activities.

Our article, in particular, is devoted to the study of the legal regulation of organic production of agricultural products in Ukraine. The author analyzes the provisions of the current legislation of Ukraine and European standards for the definition of the concept of organic production. Justifies the need for legislative regulation of state and public control in this area.

In the article the author carries out a detailed analysis and disclosure of legal regulation of production of organic agricultural products in Ukraine, formulates proposals for its improvement.

Keywords: organic production, production, circulation, raw materials, legal regulation, European standards, legal liability.

Постановка проблеми. Методи ведення сільськогосподарського виробництва з кожним роком стають все більш інноваційними і призводять до глобальних змін у розвитку світової економіки. В останні десятиріччя на противагу традиційному інтенсивному веденню сільського господарства людство розглядає органічне землеробство як альтернативну модель, що сприятиме поліпшенню якості природної родючості ґрунтів, розвитку виробництва органічної продукції для повноцінного і безпечного здорового харчування, збереження довкілля, тобто впровадження більш досконалої моделі господарювання на землі, яка краще відповідає життєвим інтересам суспільства.

Стрімкий розвиток органічного сільського господарства здебільшого зумовлений підвищенням попиту на органічну продукцію на світовому агропродовольчому ринку, де місткість органічного сегмента щорічно зростає у п'ять разів швидше, ніж глобальний ринок загалом.

Аграрний сектор України володіє широким спектром можливостей щодо розвитку органічного напряму господарювання, проте розраховувати на успіх можна лише за умови законодавчого і нормативно-правового забезпечення, впровадження екологічного менеджменту, належної державної підтримки та суспільного визнання в країні органічного агровиробництва.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Проблеми формування, визначення сучасного стану, тенденцій змін та підвищення ефективності виробництва органічної сільськогосподарської продукції є предметом дослідження таких вчених: В. Артиш [1], В. Гармашов [2], Т. Зінчук [3], Р. Тринько [4], О. Фомічова [2], О. Шубравська [5].

Значний внесок у висвітлення поняття органічної сільськогосподарської продукції, принципів її правового регулювання, статусу суб'єктів, які здійснюють її виробництво, зробили В. Корнієнко та В. Уркевич [5, с. 55 – 78; 7,8,9]. Заслужують на увагу праці вчених, у яких розкрито стан і перспективи розвитку виробництва органічної сільськогосподарської продукції в Україні та зарубіжних країнах [10, 11, 12,13].

Невирішені раніше проблеми. У вітчизняній юридичній науці розглядалися лише деякі аспекти стосовно правового регулювання виробництва органічної сільськогосподарської продукції, в той час як в західних країнах питанням вивчення правового регулювання виробництва органічної сільськогосподарської продукції присвячено багато монографічних та інших наукових досліджень. Зокрема українській доктрині не приділено достатньої уваги аналізу та розкриттю даної теми та формулюванню пропозицій щодо удосконалення правового регулювання даної галузі в Україні.

Мета. Метою статті є аналіз та розкриття правового регулювання виробництва органічної

сільськогосподарської продукції та формулювання пропозицій щодо його удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Все більшої популярності у світі, зокрема в Україні, набирає продукція органічного походження. Причиною цього є зростаюча різниця між якістю та рівнем безпеки продуктів, що виробляються сьогодні і сертифікованими органічними продуктами. Адже, органічними можуть бути лише ті продукти, які вироблені відповідно до затверджених правил (стандартів), а виробництво пройшло процедуру сертифікації в установленому порядку.

Спеціальне правове регулювання відносин у зазначеній сфері забезпечує базовий Закон України “Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини” від 3 вересня 2013 р. (далі – Закон) [14]. Важливу роль відіграє те, що він розроблений з урахуванням вимог європейського законодавства – Постанови Ради (ЄС) No 834/2007 від 28 червня 2007 р. “Про органічне виробництво та маркування органічних продуктів та про скасування Регламенту (ЄС) No 2092/91”, Постанови Комісії ЄС 889/2008 від 5 вересня 2008 р. “Детальні правила щодо органічного виробництва, маркування і контролю для впровадження Постанови Ради (ЄС) No834/2007 стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів” [15,16].

Стаття 1 Закону містить положення щодо легального визначення поняття “виробництво органічної продукції (сировини)”, яке дещо відрізняється з дефініцією, що міститься у Постанові Ради (ЄС) No834/2007. Зокрема Постанова Ради (ЄС) No834/2007 щодо даного поняття наводить таке визначення “органічне виробництво” – застосування методу виробництва, який відповідає правилам, викладеним у цій Постанові, на усіх стадіях виробництва, підготовки і реалізації. На нашу думку, дане поняття не в повній мірі характеризує особливості виробництва органічної продукції, обмежує та не розкриває його. Вважаємо, що в українському законодавстві міститься більш широке та влучне визначення поняття виробництва органічної продукції, так як чітко вказується хто може здійснювати таку діяльність, та чим вона обмежується. Тобто

зазначаються основні критерії, які одразу дозволяють зрозуміти, що являє собою дане поняття [14,16,17].

У багатьох країнах Європейського Союзу ринок органічної продукції користується популярністю. Серед постачальників органічної продукції значну частку займають і українські, в основному експортуються багато української органічної сировини для подальшої переробки та споживання. На даний момент експортний потенціал сектору оцінюється у 50 млн. євро. Головними країнами-споживачами української «органіки» є Німеччина, Австрія, Польща, Італія, Франція, Нідерланди, Данія, Швейцарія, США, Канада [18].

На нашу думку, позиція України як поставника сировини для інших держав є неприйнятною, так як це не призводить до позитивних економічних зворушень та не дає підстав для впізнавання української продукції на закордонних ринках. Для більш стрімкого та цілісного розвитку органічного виробництва Україна повинна стати повноправним відкривачем та власником свого ринку органічної продукції. Для того, щоб здійснити це гармонійно і стрімко водночас, необхідно насамперед проаналізувати досвід країн, які вже мають значні досягнення в даній сфері, відповідно, щоб будувати стратегію, що буде містити в собі найкращі із здобутків «гігантів» виробництва органічної продукції.

Надалі у статті хочемо зосередити увагу на двох основних напрямках, що потребують першочергового державного врегулювання, та які покладуть основу для забезпечення функціонування органічного ринку в Україні. До таких напрямків відносимо державну підтримку виробництва органічної сільськогосподарської продукції та вдосконалення інституту відповідальності у даному секторі.

Беручи до уваги досвід багатьох країн світу, хочемо наголосити, що державній підтримці органічного виробництва приділялась і приділяється дуже велика увага. Даний інститут підтримується і розвивається як у країнах, що вже досить давно взяли напрямок на виробництво органічної продукції, таких як Швейцарія, Нідерланди, Німеччина, Франція, США, так і в «країнах-початківцях», таких як Польща, Молдова, Туреччина. На нашу думку, для вдосконалення державної підтримки українського органічного виробництва, варто

звернути увагу на досвід таких країн як Швейцарія, Польща та Туреччина [18].

Швейцарія як один із першовідкривачів органічного сільського господарства впровадила широку систему державної підтримки органічного виробництва. Основні положення базуються на тому, що органічне сільське господарство підтримується:

1. частковою ціною надбавкою на органічні продукти на ринку;
2. частковою державною підтримкою (як федеральним урядом, так і кантонами).

Державна підтримка має певні особливості, а саме — здійснюються прямі виплати з розрахунку на гектар, які, в свою чергу, поділяються на загальні прямі виплати та екологічні внески.

Умовою для загальних прямих виплат є підтвердження дотримання

екологічних умов для всіх господарств .

Додатково до загальних прямих виплат

швейцарські фермери можуть звертатися щодо отримання екологічних виплат, які включають покриття витрат на екологічне відшкодування, на екстенсивне виробництво зернових і насіння рапсу та на органічне сільське господарство. В Швейцарії підтримку отримують лише ферми, що повністю перейшли на органічне виробництво [19].

Стосовно Польщі, то там також існує досить серйозна фінансова допомога держави. Основними напрямками державної підтримки у розвитку органічного сільськогосподарського виробництва виступають:

1) підтримка наукових досліджень в органічному сільському господарстві; витрат на інспектування та сертифікацію, а також на дорадчі послуги здійснюється з національного бюджету.

2) підтримка фермерів та розвитку органічного сектору здійснюється через агроекологічні заходи, просування та поширення інформації, участь фермерів у схемах якості харчових продуктів [19].

У Туреччині органічне сільське господарство просувається урядом як головний інструмент для розвитку сільських територій. На даний момент у країні існує значна кількість державних програм, які підтримують органічне

сільське господарство, серед них варто звернути увагу на такі:

Програма підтримки прямих доходів (Direct Income Support, DIS), за якою виплати здійснюються з розрахунку на гектар, вони становлять 180 турецьких лір/га (75 євро/га).

3. 3 2004 року Сільськогосподарський банк Туреччини надає кредити з відсотком, зниженим на 60%, для всіх підприємців органічного сектору.

4. Проект “Поширення знань про органічне сільське господарство”, який фінансується з державного бюджету, проект Впровадження реформи сільського господарства” за підтримки Світового Банку, інформаційні кампанії для збільшення обізнаності та зацікавленості в органічному виробництві серед виробників та споживачів.

- трансляція в ефірі півгодинних освітніх програм та/або програм для популяризації органічного сектору.

Підтримка науково-дослідного інституту Міністерства сільського господарства та розвитку сільських територій Туреччини [20,21].

На нашу думку, політика стимулювання органічного сільськогосподарського виробництва у цих країнах виявляється досить перспективною і забезпечить довгостроковий стрімкий рух у напрямку підтримання, вдосконалення розвитку органічного виробництва.

Стосовно державної підтримки сільського господарства на території України, то вона є досить нерозвинутою.

Наприклад, фінансова підтримка державою органічного сільськогосподарського виробництва регулюється Постановою КМУ від 25.08.2004 № 1102 "Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам", що визначає фінансові переваги виробника при здійсненні виробництва органічної продукції, а саме:

- **фінансова підтримка** надається фермерським господарствам на конкурсних засадах на поворотній основі у розмірі, що **не перевищує 500 тис. гривень**, для проведення оцінки відповідності виробництва органічної продукції (сировини) із забезпеченням виконання зобов'язання щодо повернення бюджетних коштів;

• за рівних умов фермерські господарства, які подали заяву про перехід на виробництво органічної продукції (сировини), **мають перевагу перед іншими**, які претендують на отримання фінансової підтримки [22].

На нашу думку такі фінансові переваги зовсім не мотивують сучасного товаровиробника переходити на виробництво органічної продукції. Ми вважаємо, що необхідно розширити перелік умов отримання фінансової допомоги спираючись на досвід інших країн, а саме:

- впровадити програму низьких ставок виплат на гектар порівняно з існуючими;
- запровадити надання Національним банком кредитів і привабливим відсотком для всіх підприємців, які ведуть органічне сільське господарство;
- впровадити надання цільових субсидій та інших видів фінансової підтримки, вжиття інших заходів економічного стимулювання.

Поряд з фінансовим мотивуванням велику роль відіграє і «загальна» мотивація. У законодавстві України не міститься жодного положення стосовно організації заходів спрямованих на підтримку органічного виробництва, ініціатива в основному надходить від суспільних організацій та громадськості.

На нашу думку, на державному і регіональному рівні необхідно:

- ввести навчальні програми для збільшення кількості кваліфікованого персоналу (агрономів, технологів, економістів, тваринників), що спеціалізуються на вирощуванні органічної продукції;
- збільшити рівень обізнаності населення стосовно корисних властивостей органічної продукції;
- ввести програми заохочення споживання органічних продуктів у державному та приватному секторах.
- запровадити технології виробництва органічної продукції рослинництва і тваринництва в межах територій сільських населених пунктів з дотриманням принципів, зумовлених місцевими природно-кліматичними, топографічними, соціально-економічними особливостями регіону;
- здійснювати підтримку наукових досліджень в органічному сільському господарстві з національного бюджету;

• запровадити рекламування органічної продукції з обов'язковим використанням національного органічного логотипу.

Досить розповсюдженою в Україні є також і проблема недобросовісної конкуренції серед виробників та роздрібних продавців. Наразі положення чинного законодавства не забезпечують належного функціонування ринку органічної продукції, що створює сприятливе середовище для введення в обіг фальсифікованої органічної продукції та дозволяє уникати відповідальності за порушення законодавства у цій сфері. Це негативно впливає на захист прав споживачів і вважається недобросовісною конкуренцією серед суб'єктів господарювання.

Так у ч. 1 ст. 38 Закону [14] міститься відсильна норма, згідно з якою винні особи несуть відповідальність відповідно до закону. Власне у ч. 2 ст. 38 Закону [14] закріплено, що у разі виявлення порушень вимог, встановлених для виробництва, переробки, зберігання, реалізації органічної продукції, орган з оцінки відповідності анулює відповідний сертифікат. Але українські реалії такі, що виробник може випускати свою “органічну” продукцію і без отримання сертифікату. Він просто пише на упаковці “органічне”. І покупець йому вірить так же як і добросовісному виробнику.

На нашу думку, доцільно було б внести до чинного Закону положення

стосовно відповідальності виробника за введення споживача в оману. З огляду на досвід зарубіжних країн юридичну відповідальність у цій сфері необхідно значно посилити. Наприклад, у США до порушників законодавства у сфері виробництва органічної продукції застосовується штраф у розмірі 10 тис. доларів, а за видачу фальшивого сертифікату - ув'язнення до п'яти років [12, с. 92; 23]. Ввівши певні вимоги до органічного виробництва та продукції, запровадивши тяжку відповідальність за порушення органічного законодавства видається можливим покласти край безконтрольним і безпідставним маркуванням “біо”, “еко” та “органічне” тієї продукції, яка вирощена чи вироблена без відповідності до органічних стандартів.

Висновки. Підводячи підсумок, слід зазначити, що нормативно - правова база потребує значних удосконалень шляхом внесення змін і доповнень до чинного Закону, які

міститимуть норми не менш суворі, ніж передбачені Постановами Ради (ЄС).

У вітчизняному законодавстві також повинна бути передбачена державна підтримка для агровиробників, які переходитимуть на засади виробництва екологічно чистої продукції.

Для забезпечення конкурентоспроможності органічної сільськогосподарської продукції, практичної реалізації законодавства у цій сфері рекомендуємо: доповнити Закон положеннями, які б розкривали конкретні заходи держави, спрямовані на підтримку виробництва та обігу цієї продукції; законодавчо унормувати положення щодо державного та громадського

контролю у даній галузі; запровадити юридичну відповідальність операторів на ринку органічної продукції, введеної в обіг або реалізованої з порушенням вимог законодавства, у вигляді штрафу та її конфіскації; ввести юридичну відповідальність органу сертифікації органічної продукції шляхом виключення його з Реєстру операторів та позбавлення права зайняття такою діяльністю.

Список використаних джерел:

1. Артиш В. І. Розвиток світового ринку органічної продукції. *Економіка АПК*. 2010. № 3. С.113-116.
2. Гармашов В. В., Фомічова О. В. До питання органічного сільськогосподарського виробництва в Україні. *Вісник аграрної науки*. 2010. №7. С. 11-16.
3. Зінчук Т. О. Європейська інтеграція: проблеми адаптації аграрного сектора економіки: моногр. Житомир: ДВНЗ «Державний агроекологічний університет». Житомир, 2008. 384 с.
4. Тринько Р. І. Продовольча безпека: аналітична діагностика: моногр. Львів, 2010. 168 с.
5. Шубравська О. В. Сільськогосподарське виробництво України: нові можливості та виклики розвитку. *Економіка України*. 2015. № 5 (642). С. 40-51.
6. Гетьман А.П., Ігнатенко І. В., Корнієнко В. М. *Проблеми правового забезпечення сталого розвитку сільських територій в Україні* : монографія. Харків. 2016. 360 с.
7. Корнієнко В.М. Правове регулювання органічного сільського господарства: історія розвитку та сучасний стан. *Розвиток організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі*: матеріали круглого столу, присвяч. пам'яті проф., д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України О.О. Погрібного. Харків. 2014. С. 93–95.
8. Корнієнко Г. С. Удосконалення організаційно-правового забезпечення виробництва органічної сільськогосподарської продукції в Україні. *Правові засади ведення органічного землеробства*: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (29-30 вересня 2017 року). Харків. 2017. С. 115–118.
9. Купчення Л. І. Правове забезпечення виробництва органічної сільськогосподарської продукції. *Правові засади ведення органічного землеробства*: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (29-30 вересня 2017 року). Харків. 2017. С. 137–140.
10. Жулкевич Н. О. Передумови становлення і розвитку органічного агровиробництва. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Економіка*. 2016. Вип. 1 (47). Т. 2. С. 223 - 228.
11. Кутаренко Н. Я. Розвиток органічного сільського господарства в агропродовольчій системі України: дис. ... канд. економ. наук: 08.00.03. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. 2015. 222 с.
12. Прутська О. О. Сільське господарство США: висновки для України: монографія. Вінниця: ТОВ «Фірма «Планер». 2012. 160 с.
13. Проблеми правового забезпечення сталого розвитку сільських територій в Україні: монографія / ред.: А. П. Гетьман, М. В. Шульга. Харків: Право. 2016. 350 с.
14. Про виробництво та обіг органічної сільсько господарської продукції та сировини: Закон України від 3 вересня 2013 р URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/425> – 18 (дата звернення: 07.04.2019).

15. Постанова Ради (ЄС) № 834/2007 від 28 червня 2007 року стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів, та скасування Постанови (ЄС) № 2092/91. URL: humana.ua/ес_комісія_834_2007.pdf (дата звернення: 07.04.2019).
16. Детальні правила щодо органічного виробництва, маркування і контролю для впровадження Постанови Ради (ЄС) № 834/2007 стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів: Постанова Комісії ЄС № 889/2008 від 5 вересня 2008 р. URL: <http://organicfood.com.ua/organicheskoezaknodatelstvoes/> (дата звернення: 07.04.2019).
17. Мельничук О.Ф. Правове регулювання виробництва органічної сільськогосподарської продукції в Україні. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 5. С. 98-108.
18. Органічне виробництво в Україні: реалії та перспективи: Презентація Департаменту продовольства Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL: humana.ua/ес_комісія_834_2007.pdf (дата звернення: 07.04.2019).
19. Державна підтримка органічного сільськогосподарського виробництва. Швейцарсько - український проект «Розвиток органічного ринку в Україні». URL: <http://fruit-world.net/wp-content/uploads/derzh-pidrumka.pdf> (дата звернення: 07.04.2019).
20. Можливості державної підтримки для розвитку органічного сільського господарства. URL: <http://www.ukraine.fibl.org/fileadmin/documentsukraine/PossibilitiesOfStateSupport.pdf> (дата звернення: 07.04.2019).
21. Ільяків Л. Екологічно чисте виробництво: зарубіжний досвід та Україна. *Інноваційна економіка*. 2010. №3 (41). С. 14.
22. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам: Постанова КМУ від 25 серпня 2004 року № 1102. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2018-%D0%BF>.
23. Ignatenko I. V., Fedchyshyn D. V., Shulga M. V. Legal principles of organic production in Ukraine: realities and prospects. *Economics of agriculture*. 2018. Vol. 65, № 4. P. 1513–1528.

References:

1. Artysh V. I. Rozvytok svitovoho rynku orhanichnoi produktsii. *Ekonomika APK*. 2010. № 3. S.113-116.
2. Harmashov V. V., Fomichova O. V. Do pytannia orhanichnoho silskohospodarskoho vyrobnytstvav Ukraini. *Visnyk ahrarnoi nauky*. 2010. №7. S. 11-16.
3. Zinchuk T. O. Yevropeiska intehratsiia: problemy adaptatsii ahrarnoho sektoraekonomiky: monohr. Zhytomyr: DVNZ “Derzhavnyi ahroekolohichniy universytet”. Zhytomyr, 2008. 384 s.
4. Trynko R. I. Prodovolcha bezpeka: analitychna diahnostyka: monohr. Lviv, 2010. 168 s.
5. Shubravska O. V. Silskohospodarske vyrobnytstvo Ukrainy: novi mozhlyvosti ta vyklyky rozvytku. *Ekonomika Ukrainy*. 2015. № 5 (642). S. 40-51.
6. Hetman A.P., Ihnatenko I. V., Korniienko V. M. Problemy pravovoho zabezpechennia staloho rozvytku silskykh terytorii v Ukraini: monohrafiia. Kharkiv. 2016. 360 s.
7. Korniienko V.M. Pravove rehuliuвання orhanichnoho silskoho hospodarstva: istoriia rozvytku ta suchasnyi stan. *Rozvytok orhanizatsiino-pravovykh form hospodariuvannia v ahrarnomu sektori: materialy kruhloho stolu, prysviach. pamiati prof., d-ra yuryd. nauk, akad. NAPrN Ukrainy O.O. Pohribnoho*. Kharkiv. 2014. S. 93–95.
8. Korniienko H. S. Udoskonalennia orhanizatsiino-pravovoho zabezpechennia vyrobnytstva orhanichnoi silskohospodarskoi produktsii v Ukraini. *Pravovi zasady vedennia orhanichnoho zemlerobstva: zb. materialiv mizhnar. nauk.-prakt. konf. (29-30 veresnia 2017 roku)*. Kharkiv. 2017. С. 115–118.
9. Kupchenia L. I. Pravove zabezpechennia vyrobnytstva orhanichnoi silskohospodarskoi produktsii. *Pravovi zasady vedennia orhanichnoho zemlerobstva: zb. materialiv mizhnar. nauk.-prakt. konf. (29-30 veresnia 2017 roku)*. Kharkiv. 2017. С. 137–140.

10. Zhulkevych N. O. Peredumovy stanovlennia i rozvytku orhanichnoho ahrovyrobnytstva. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii Ekonomika*. 2016. Vyp. 1 (47). T. 2. S. 223 - 228.
11. Kutarenko N. Ya. Rozvytok orhanichnoho silskoho hospodarstva v ahroprodovolchii systemi Ukrainy: dys. ... kand. ekonom. nauk: 08.00.03. Chernivtsi: Chernivetskyi natsionalnyi universytet imeni Yurii Fedkoviycha. 2015. 222 s.
12. Prutska O. O. Silske hospodarstvo SShA: vysnovky dlia Ukrainy: monohrafiia. Vinnytsia: TOV "Firma "Planer". 2012. 160 s.
13. Problemy pravovoho zabezpechennia staloho rozvytku silskykh terytorii v Ukraini: monohrafiia / red.: A. P. Hetman, M. V. Shulha. Kharkiv: Pravo. 2016. 350 s.
14. Pro vyrobnytstvo ta obih orhanichnoi silsko hospodarskoi produktsii ta syrovyny: Zakon Ukrainy vid 3 veresnia 2013 r URL: [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/425 – 18](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/425-18) (data zvernennia: 07.04.2019).
15. Postanova Rady (IeS) № 834/2007 vid 28 chervnia 2007 roku stosovno orhanichnoho vyrobnytstva i markuvannia orhanichnykh produktiv, ta skasuvannia Postanovy (IeES) № 2092/91. URL: humana.ua/ec_komisiya_834_2007.pdf (data zvernennia: 07.04.2019).
16. Detalni pravyla shchodo orhanichnoho vyrobnytstva, markuvannia i kontroliu dlia vprovadzhennia Postanovy Rady (IeS) № 834/2007 stosovno orhanichnoho vyrobnytstva i markuvannia orhanichnykh produktiv: Postanova Komisii YeS № 889/2008 vid 5 veresnia 2008 r. URL: <http://organicfood.com.ua/organicheskoezaknodatelstvoes/> (data zvernennia: 07.04.2019).
17. Melnychuk O.F. Pravove rehuliuвання vyrobnytstva orhanichnoi silskohospodarskoi produktsii v Ukraini. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*. 2017. № 5. S. 98-108.
18. Orhanichne vyrobnytstvo v Ukraini: realii ta perspektyvy: Prezentatsiia Departamentu prodovolstva Ministerstva ahrarynoi polityky ta prodovolstva Ukrainy. URL: humana.ua/ec_komisiya_834_2007.pdf (data zvernennia: 07.04.2019).
19. Derzhavna pidtrymka orhanichnoho silskohospodarskoho vyrobnytstva. Shveitsarsko - ukraïnskyi proekt "Rozvytok orhanichnoho rynku v Ukraini". URL: <http://fruit-world.net/wp-content/uploads/derzh-pidrumka.pdf> (data zvernennia: 07.04.2019).
20. Mozhlyvosti derzhavnoi pidtrymky dlia rozvytku orhanichnoho silskoho hospodarstva. URL: <http://www.ukraine.fibl.org/fileadmin/documentsukraine/PossibilitiesOfStateSupport.pdf> (data zvernennia: 07.04.2019).
21. Iliakiv L. Ekolohichno chyste vyrobnytstvo: zarubizhnyi dosvid ta Ukraina. *Innovatsiina ekonomika*. 2010. №3 (41). S. 14.
22. Pro zatverdzhennia Poriadku vykorystannia koshtiv, peredbachenykh u derzhavnomu biudzheti dlia nadannia pidtrymky fermerskym hospodarstvam: Postanova KMU vid 25 serpnia 2004 roku № 1102. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2018-%D0%BF>.
23. Ignatenko I. V., Fedchyshyn D. V., Shulga M. V. Legal principles of organic production in Ukraine: realities and prospects. *Economics of agriculture*. 2018. Vol. 65, № 4. P. 1513–1528.